

Легенди з "Повісті минулих літ"

Нестор Літописець

ЛЕГЕНДИ З "ПОВІСТІ МИНУЛИХ ЛІТ"

* * *

Після потопу, отже, три сини Ноеві розділили Землю — Сим, Хам і Яфет .

І дістався схід Симові: Персіда, Бактрія і аж до Індії в довготу, а в широту ж до [города] Рінокорури, — як ото сказати, від сходу і аж до півдня,— і Сірія, і Мідія, і Євфрат-ріка, і Вавілонія, [і] Кордуена, і Ассірія, ; Месопотамія, Аравія Старіша, Елимаїс, Індія, Аравія Сильна, Колія, Коммагина, Фінікія вся.

Хамові ж дісталась південна частина: Єгипет, Ефіопія, прилегла до Індії, і друга Ефіопія, з якої витікає ріка ефіопська Червона, та, що плине на схід, [город] Фіви, Лівія, прилегла аж до Кірінії, Мармарія, Сірт, Лівія друга, Нумідія, Масурія, Мавританія, котра є навпроти [города] Гадіра. А [з країв], що є на схід, він узяв Кілікію, Памфілію, Пісідію, Місію, Лікаонію, Фрігію, Кавалію, Лікію, Карію, Лідію, Місію другу, Троаду, Еоліду, Віфінію, Стару Фрігію. І острови також він узяв: Сардинію, Крит, Кіпр, і ріку Гіону, яку називають Нілом.

Яфетові ж дісталась північна сторона і західна: Мідія, Албанія, Арменія Мала і Велика, Каппадокія, Пафлагонія, Галатія, Колхіда, Боспорій, Меотія, [город] Дервія, Сарматія, Тавріанія, Скіфія, Фракія, Македонія, Далматія, Молоссія, Фессалія, Локрія, Пеленія, котра й Пелопоннесом зветься, Аркадія, Іпіротія, Іллірія, Слов'яни, Ліхнітія, Адріакія, Адріатичне море. Узяв же він і острови: Британію, Сіцилію, Евбею, Родос, Хіос, Лесбос, Кіферу, Закінф, Кефаллінію, Итаку, Керкіру і частину азійської сторони, яку називають Іонією, і ріку Тігр, що тече межі Мідією і Вавілонією. [Узяв він також краї] до Понтійського моря на північних сторонах: Дунай, Дністер і Кавказійські гори, себто Угорські, а звідти, отже, й до самого Дніпра. [Дісталися йому] й інші ріки: Десна, Прип'ять, Двіна, Волхов. Волга, що йде на схід у частину Симову.

В Яфетовій же частині сидить русь, чудь і всякі народи: меря, мурома, весь, мордва, заволоцька чудь, перм, печера, ям, угра, литва. зимогола, корсь, летьгола , ліб. Ляхи ж, і прусси, і чудь сидять поблизу моря Варязького. По сьому ж морю сидять варяги: сюди, на схід,— до наділу Симового; по тому ж морю сидять вони на захід — до землі Англійської і до Волоської. Яфетове бо коліно й це: варяги, свеї, нормани, готи, русь, англи, галичани, волохи, римляни. німці, корляги, венедиці, фряги та інші. Вони сидять [одні коло одних] од заходу до півдня і сусідять з племенем Хамовим.

Сим же, Хам та Яфет, розділивши землю і метавши жереб, [поклали] не переступати анікому в братній уділ, і жили кожен у своїй частині.

І був [тоді] один народ. А коли намножилося людей на Землі, то намислили вони у дні Іоктана й Фалека спорудити башту до неба. І, зібравшись на містині поля Сенаар зводити башту до небес і город навколо неї Вавілон, будували вони башту сорок літ. І не була вона завершена, бо зійшов господь бог глянути на город і на башту і сказав

господь: "Се народ один і мова одна". І змішав бог народи і розділив на сімдесят і на дві мови, і розсіяв [їх] по всій Землі. По змішанні ж народів бог вітром великим розвалив башту, однак є останок її межі | Ассірією і Вавилоном; і є він у висоту [?]. а в ширину 5433 лікті. Багато літ держиться останок той.

Після того ж, як було розвалено башту і розділено народи, взяли сини Симові східні краї, а Хамові сини — південні краї; Яфетові ж сини захід узяли і північні краї. Від цих ото сімдесяти і две народів, од племені таки Яфетового, постав народ слов'янський —так звані норики, які є слов'янами.

По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де єсть нині угорська земля і Болгарська. Од тих слов'ян розійшлися вони по Землі прозвалися іменами своїми, — [од того], де сіли, на котрому місці. Ті, що, прийшовши, сіли по ріці на ймення Морава, і прозвалися моравами, а другі чехами назвалися. А се — ті самі слов'яни: білі хорвати, серби і хорутани. Коли ж волохи найшли на слов'ян на дунайських, і осіли між них, і чинили їм насильство, то слов'яни ті, прийшовши, сіли на Віслі і прозвалися ляхами. А від тих ляхів [пішли одні, що] прозвалися полянами, другі ляхи [прозвалися лютичами, інші — мазовшанами, ще інші — поморянами.

Так само й ті ж слов'яни, прийшовши, сіли по Дніпру і назвалися полянами, а інші — деревлянами, бо осіли в лісах; а другі сіли межі Прип'яттю і Двіною і назвалися дреговичами; а інші сіли на Двіні і назвалися полочанами — од річки, яка впадає в Двіну і має назву Полота; од сеї [річки] вони прозвалися полочанами. Слов'яни ж, [що] сіли довкола озера Ільменя, прозвалися своїм іменем — [словенами]; і зробили вони город, і назвали його Новгородом. А другі ж сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі і назвалися сіверянами.

І так розійшовся слов'янський народ, а від його [імені] й діста-логічного зв'язку з першою і перенесе— ли [свою] назву слов'янські письмена .

Коли ж поляни жили особно по горах сих [Київських], то була тут путь із Варягів у Греки, а із Греків [у Варяги]: по Дніпру, а у верхів'ї Дніпра — волок до [ріки] Ловоті, а по Ловоті [можна] увійти в Ільмень, озеро велике. Із цього ж озера витікає Волхов і впадає в озеро велике Нево, а устя того озера входить у море Варязьке. І по тому морю [можна] дійти до самого Риму, а од Риму прийти по тому ж морю до Цесарограда, а від Цесарограда прийти в Понт— море, у яке впадає Дніпро-ріка. Дніпро ж витікає з Оковського лісу і плине на південь, а Двіна із того самого лісу вибігає і йде на північ, і входить у море Варязьке. Із того ж лісу витікає Волга на схід і вливається сімдесятьма гирлами в море Хвалійське. Тому-то із Русі можна йти по Волзі в Болгари і в Хваліси, і на схід дійти в уділ Симів, а по Двіні — у Варяги, а з Варягів — і до Риму, од Риму ж — і до племені Хамового. А Дніпро впадає в Понтійське море трьома гирлами; море це зовуть Руським. Побіля нього ж учив святий апостол Андрій, брат Петрів.

* * *

Як ото говорили, коли Андрій учив у Синопі і прийшов у [город] Корсунь, він довідався, що од Корсуня близько устя Дніпрове. І захотів він піти в Рим, і прибув в устя Дніпрове, і звідти рушив по Дніпру вгору, і за приреченням божим прийшов і став під

горами на березі.

А на другий день, уставши, сказав він ученикам своїм, які були з ним: "Бачите ви гори сі? Так от, на сих горах возсіяє благодать божя, і буде город великий, і церков багато воздвигне бог". І зійшов він на гори сі, і благословив їх, і поставив хреста. І, поклонившись богу, він спустився з гори сеї, де опісля постав Київ, і рушив по Дніпру вгору.

І прибув він до словен, де ото нині Новгород, і, побачивши людей, тут суших, — який їхній обичай, і як вони миються і хвощуться, — здивувався їм.

І пішов він у Варяги, і прибув у Рим, [і] повідав, скільки навчив і скільки бачив, і розказав їм: "Дивне бачив я в землі Словенській. Коли йшов я сюди, бачив бані дерев'яні. І розпалять вони їх вельми, і роздягнуться, і стануть нагими, і обіллються мителем, і візьмуть віники, і почнуть хвостатись, і [до] того себе доб'ють, що вилізуть ледве живі. А обіллються водою студеною — і тоді оживуть. І так творять вони повсякдень. Ніхто ж їх не мучить, а самі вони се' мучать, і творять не миття собі, а мучення". І, це чувши, [римляни] дивувалися. Андрій же, побувши в Римі, прийшов у Синоп .

* * *

Коли ж поляни жили особно і володіли родами своїми, — бо й до сих братів існували поляни і жили кожен із родом своїм своїх місцях, володіючи кожен родом своїм, — то було [між них] три брати: одному ім'я Кий, а другому — Щек, а третьому — Хорив і сестра їх — Либідь. І сидів Кий на горі, де нині узвіз Борич а Щек сидів на горі, яка нині зветься Щековицею, а Хорив — на третій горі, од чого й прозвалася вона Хоривицею. Зробили вони городок [і] на честь брата їх найстаршого назвали його Києвом, І був довкола города ліс і бір великий, і ловили вони [тут] звірину. Були ж вони мужами мудрими й тямущими і називалися полянами. Од них ото є поляни в Києві й до сьогодні.

Інші ж, не знаючи, говорили, ніби Кий був перевізником, бо тоді коло Києва перевіз був з тої сторони Дніпра. Тому [й] казали: "На перевіз на Київ". Коли б Кий був перевізником, то не ходив би він до Цесарограда. А сей | Кий княжив у роду своєму і ходив до цесаря. Не знаємо, [щоправда, до якого] , а тільки про те відаємо що велику честь, як ото розказують, прийняв він од [того] цесаря, котрого я не знаю, [як не знаю] і при котрім він цесарі приходив [туди].

А коли він вертався назад, [то] прийшов до Дунаю і вподобав місце, і поставив городок невеликий, і хотів [тут] сісти з родом своїм. Та не дали йому ті, що жили поблизу. Так що й донині називають дунайці городище те — Києвець. Кий же повернувся у свій город Київ. Тут він і скончав життя своє. І два брати його, Щек і Хорив і сестра їх Либідь тут скончалися.

* * *

Вигнали [чудь, словени, кривичі і весь] варягів за море, і не дали їм данини, і стали самі в себе володіти. І не було в них правди, і встав рід на рід, і були усобиці в них, і воювати вони між собою почали. І сказали вони: "Пошукаємо самі собі князя, який би

володів нами і рядив за угодою, по праву".

Пішли вони за море до варягів, до русі. Бо так звали тих варягів — русь, як ото одні звуться свеями, а другі — норманами, англа-ми, інші — готами, — отак і ці. Сказали русі чудь, словени, кривич і весь: "Земля наша велика і щедра, а порядку в ній нема. Ідіть-но княжити і володіти нами".

І вибралося троє братів із родами своїми, і з собою всю узяли русь. І прийшли вони спершу до словен, і поставили город Ладогу. І сів у Ладозі найстарший [брат] Рюрик, а другий, Синеус, — на Білім озері, а третій, Трувор, — в [городі] Ізборську. І од тих варягів дістала [свою] назву Руська земля.

А по двох літах помер Синеус і брат його Трувор, і взяв Рюрик волость усю один. І, прийшовши до [озера] Ільменя, поставив він город над Волховом, і назвали його Новгородом. І сів він тут, князюючи і роздаючи мужам своїм волості, [звелівши їм] городи ставити: тому — Полоцьк, тому — Ростов, другому — Білоозеро. А варяги по тих городах є приходні. Перші насельники в Новгороді — словени, а в Полоцьку — кривичі, в Ростові — меря, у Білоозері — весь, в Муромі — мурома. І тими всіма володів Рюрик.

І було в нього два мужі, Аскольд і Дір, не його племені, а бояри. І відпросилися вони [в Рюрика піти] до Цесарограда з родом своїм, і рушили обидва по Дніпру. Ідучи мимо, узріли вони на горі городок і запитали, кажучи: "Чий се город?" А вони, [тамтешні жителі], сказали: "Було троє братів, Кий, Щек [і] Хорив, які зробили город сей і згинули. А ми сидимо в городі їхньому і платимо данину хозарам". Аскольд, отож, і Дір zostались удвох у городі цьому, і зібрали багато варягів, і почали володіти Полянською землею. А Рюрик княжив у Новгороді.

* * *

І пріспіла осінь, і спом'янув Олег коня свого, якого поставив був годувати, [зарікшись] не сідати на нього. Бо колись запитував він був волхвів і віщунів: "Од чого мені прийдеться померти?" І сказав йому один віщун: "Княже! Кінь, що його ти любиш і їздиш на нім, — од нього тобі померти". Олег же, взявши це собі на ум, сказав: "Ніколи тоді [не] сяду на коня [сього], ані гляну більше на нього". І повелів він годувати його, але не водити його до нього. І, проживши декілька літ, він не займав його, поки й на Греків пішов.

А коли вернувся він до Києва і минуло чотири роки, на п'ятий рік спом'янув він коня свого, що од нього, як прорекли були волхви, [прийдеться] померти Олегові. І призвав він старшого над конюхами, запитуючи: "Де є кінь мій, що його я поставив був годувати і берегти його?" А він сказав: "Умер". Олег тоді посміявся і вкорив віщуна, кажучи: "Неправдиво то говорять волхви, і все те — лжа єсть: кінь умер, а я живий". І повелів він осідлати коня: "Дай-но погляну я на кості його". І приїхав він на місце, де ото лежали його кості голі і череп голий, і зліз він з коня, [і] посміявся, мовлячи: "Чи од сього черепа смерть мені прийняти?" І наступив він ногою на череп, і, виповзши [звідти], змія вжала його в ногу.

І з того розболівшись, він помер. І плакали по ньому всі люди плачем великим, і понесли його, і погребли його на горі, що зветься Щековицею. Єсть же могила його й

до сьогодні, називається могила та Олеговою. А було всіх літ його княжіння тридцять і три .

* * *

Сказала дружина Ігореві: "Отроки Свенельдові вирядилися оружжям і одежею , а ми — голі. Підино, княже, з нами по данину, хай і ти добудеш, і ми".

І послухав їх Ігор, пішов у Деревляни по данину. І добув він [собі ще] до попередньої данини, і чинив їм насильство він і мужі його. А взявши данину, він пішов у свій город [Київ].

Та коли він повертався назад, він роздумав [і] сказав дружині своїй: "Ідіте ви з даниною додому, а я вернусь і походжу іще". І відпустив він дружину свою додому, а з невеликою дружиною вернувся, жадаючи більше майна.

Коли ж почули деревляни, що він знов іде, порадилися деревляни з князем своїм Малом і сказали: "Якщо внадиться вовк до овець, то виносить по одній все стадо, якщо не уб'ють його. Так і сей: якщо не вб'ємо його, то він усіх нас погубить".

І послали вони до нього [мужів своїх], кажучи: "Чого ти йдеш знову? Ти забрав еси всю данину". І не послухав їх Ігор, і деревляни, вийшовши наспроти з города Іскоростеня, вбили Ігоря і дружину його, бо їх було мало. І похований був Ігор, і єсть могила його коло Іскоростеня-города в Деревлянах і до сьогодні.

Ольга ж перебувала в Києві з сином своїм, малим Святославом, і кормилець його [тут] був Асмуд, і воєвода [тут] був Свенельд, той самий отець Мстишин .

І сказали деревляни: "Осе князя руського ми вбили. Візьмемо жону його Ольгу за князя свого Мала і Святослава [візьмемо] і зробимо йому, як ото схочем". І послали деревляни ліпших мужів своїх, числом двадцять, у човні до Ольги, і пристали вони під Бори-чевим [узвозом] у човні, бо тоді вода | текла біля Гори київської, і на Подоллі не сиділи люди, а на Горі.

Город же Київ був [тут], де є нині двір Гордятин і Никифорів, і двір княжий був у городі, де є нині двір Воротиславів і Чюдинів, а перевісище було поза городом; поза городом був і двір теремний другий, де є двір домestikів , — за святою Богородицею над горою, — саме тут був терем кам'яний .

І розповіли Ользі, що деревляни прийшли, і позвала [їх] Ольга до себе, і мовила їм: "Добрі гості прийшли". І сказали деревляни "Прийшли, княгине". І мовила їм Ольга: "Говоріть-но, заради чого ви прийшли сюди?" І сказали деревляни: "Послала нас Деревлянська земля, кажучи так: "Мужа твого ми вбили, бо був муж твій як той вовк, що обкрадав і грабував. А наші князі добрі є, бо пильно вони подбали про Деревлянську землю. Іди-но за нашого князя Мала", — бо ім'я йому було Мал, князю деревлянському. Мовила тоді їм Ольга: "Люба мені є річ ваша. Мужа свого мені вже не в скресити, а вас хочу я завтра вшанувати перед людьми своїми. То нині ідіте в човен свій і ляжте в човні, величаючись. Завтра я пошлю по вас, а ви скажіте: "Не поїдемо ми ні на конях, ні пішки [не] підемо, а понесіте нас у човні". І вознесуть вас у човні". І відпустила вона їх у човен.

Ольга тим часом звеліла викопати яму велику й глибоку на дворі теремному, поза

городом. І назавтра Ольга, сидячи в теремі, послала по гостей. І прийшли до них [кияни], кажучи: "Зове вас Ольга на честь велику". Вони ж сказали: "Не поїдемо ми ні на конях, ні на возах, ні пішки [не] підемо, а понесіте нас у човні". І сказали кияни: "Прийдеться нам [нести]. Князь наш убитий, а княгиня наша хоче | [йти] за вашого князя". І понесли їх у човні. Вони ж сиділи, взявшись у боки, величаючись і вигорджуючись, у великих застібках. І принесли їх на двір до Ольги, і, нісши їх, [так] і вкинули з човном у яму. І, приникнувши [до ями], Ольга мовила їм: "Чи добра вам честь?" Вони ж сказали: "Гірша нам смерть, ніж Ігореві". І повеліла вона засипати їх живими, і засипали їх.

І пославши Ольга [послів] до деревлян, сказала: "Якщо ж ви мене щиро просите, то прийдіть до мене знатних мужів, хай у великій честі піду я за вашого князя. А то не пустять мене люди київські". Це почувши, деревляни вибрали ліпших мужів, які держать Деревлянську землю, і послали по неї.

Коли ж деревляни прийшли, звеліла Ольга приготувати мийню, кажучи [їм] так: "Помившись, прийдіть до мене". Вони, [слуги], тоді розпалили мийню, і ввійшли деревляни [туди], і стали митися. І заперли мийню за ними, і повеліла [Ольга] запалити її од дверей, і тут згоріли вони всі.

І послала вона [послів] до деревлян, кажучи так: "Се вже йду я до вас. Тож зготуйте медів много коло города, де ото вбили ви мужа мойого. Хай поплачу я над гробом його і вчиню тризну мужеві моєму". Вони ж, почувши [це], звезли медів вельми багато. А Ольга, взявши трохи дружини і йдучи без нічого, прийшла до гробу його і плакала по мужеві своєму. І повеліла вона людям своїм насипати могилу велику, а як вони насипали, звеліла тризну чинити. Після цього сіли деревляни пити, і звеліла Ольга отрокам своїм прислужувати перед ними. І сказали деревляни Ользі: "Де є друзі наші, що їх ми послали по тебе?" А вона відповіла: "Ідуть вслід за мною з дружиною мужа мойого". І як упились деревляни, звеліла вона отрокам своїм пити за них, а | сама відійшла звідти і потім наказала отрокам сікти їх. І посікли їх п'ять тисяч. А Ольга вернулася до Києва і спорядила воїв на рештки їх.

Початок княжіння Святославового

У РІК 6454 [946]. Ольга з сином Святославом зібрала воїв багатьох і хоробрих, і пішла на Деревлянську землю. І вийшли деревляни насупротив. І коли зійшлися обидва війська до купи, кинув списом Святослав на деревлян, а спис пролетів між ушима коня і вдарив під ноги коневі, бо був [Святослав] зовсім малим. І сказав [воєвода] Свенельд і [кормилець] Асмуд: "Князь уже почав. Ударимо, дружино, вслід за князем".

І перемогли вони деревлян. Деревляни ж побігли й заперлися в городах своїх. А Ольга кинулася з сином своїм на Іскоростень-город, бо ті [городяни] вбили були мужа її, і стала довкола города з сином своїм. А деревляни заперлися в городі і кріпко боролися з городських стін, бо знали вони, що самі вбили князя і на що [довелося б їм] здатись.

І стояла Ольга літо ціле, і не могла вона взяти города. І намислила вона так: послала [послів] до города, кажучи: "Чого ви хоч досидітись? Адже всі ваші городи

здались мені, і згодились на данину, і обробляють ниви свої і землю свою. А ви хочете з голоду померти, не згоджуючись на данину?" Деревляни ж [їй] сказали: "Ми раді б згодитись на данину, але ти будеш мстити за мужа свого". І сказала їм Ольга, мовляв: "Я вже одомстила за мужа свого, коли прийшли ви до Києва, і вдруге, і втретє тоді, коли чинила тризну мужеві моєму. Тому я вже не буду помсту чинити, а хочу взяти потрохи данини і, помирившись з вами, піду назад". Запитали тоді древляни: "Чого ти хочеш од нас? | Ми раді дати і медом і хутром". Вона ж сказала їм: "Нині у вас нема ні меду, ні хутра. Лише малого я у вас прошу: дайте мені од двора по три голуби і г три горобці. Бо не хочу я тяжкі данини накласти на вас, як ото муж мій, а сього прошу у вас малого. Знемоглись бо ви есте в облозі тож дайте мені се мале".

Деревляни ж раді були [цьому]. Зібрали отож вони од двора по три голуби і по три горобці і послали до Ольги з поклоном. Ольга тоді сказала їм: "Се вже покорились ви есте мені й моїй дитині Ідїть-но в город, а я завтра відступлю од города і піду в город свій Деревляни ж раді були [цьому], увійшли в город і розповіли [пр все] людям. І обрадувалися люди в городі.

Ольга тим часом, роздаючи воям кому ото по голубові, а другим по горобцеві, звеліла [їм] кожному голубові й горобцеві прив'язат трут, обгортаючи [його] в маленькі платочки [і] ниткою прив'язуючи до всіх голубів і горобців. І звеліла Ольга, коли смерклося, воям своїм пустити голубів і горобців.

Голуби ж і горобці полетіли в гнізда свої, — ті в голубники свої, а горобці під остріхи, — і тоді загорялися голубники, а од них хижі і стодоли . І не було двора, де б не горіло, і не можна було гасити, бо всі двори загорілися. І побігли люди з города, і повеліла Ольга воям своїм хватати їх.

А як узяла вона город, то спалила його. І старійшин же города спалила, а інших людей — тих побила, а других оддала в рабство мужам своїм, а решту їх залишила платити данину.